

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

СУРГОВА Світлана Юріївна

УДК [378+37.013.42]

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРЕВЕНТИВНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У
ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Слов'янськ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Харченко Сергій Якович,
Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, завідувач кафедри соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Поліщук Віра Аркадіївна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, професор кафедри соціальної роботи, завідувач кафедри.

кандидат педагогічних наук
Тютюнник Ольга Вікторівна,
Черкаський національний університет імені Б.Хмельницького, Навчально-науковий інститут педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва, кафедра соціальної роботи, старший викладач.

Захист відбудеться 12 грудня 2012 р. о 13.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 12.112.01 у Державному вищому навчальному закладі „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, м. Слов’янськ, Донецька область, вул. Г. Батюка, 19., ауд.101.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, м. Слов’янськ, Донецька область, вул. Г. Батюка, 19.

Автореферат розіслано 10 листопада 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.М. Курінна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інтеграція системи вищої освіти України в європейський простір визначає особливе місце соціально-педагогічної підготовки студентів у вищих закладах освіти. Саме гуманітарна освіта сприяє становленню особистості студента, готує його до життя в сучасному світі, розвиває критичне мислення, формує патріота й громадянина.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти глобалізація, зміна технологій, перехід до інформаційного суспільства зумовлюють розвиток людини як головну мету, ставлять перед державою завдання пріоритетності розвитку освіти і науки й наголошують на необхідності „підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу”. У рамках цих вимог особливе місце займає гуманістична освіта. Відповідно до проекту Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки ядром державної гуманітарної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального виховання, формування здорового способу життя, соціальної активності й відповідальності. Реалізація цих завдань передбачає: розробку програми превентивного виховання дітей і молоді в системі освіти; формування ефективної й дієвої системи профілактики правопорушень; розробку і реалізацію Національної концепції забезпечення розвитку і соціалізації дітей та молоді; формування здорового способу життя як складової виховання.

Важливими шляхами втілення ідей гуманістичної парадигми освіти є впровадження у підготовку студентів превентивної системи, для якої характерна варіативність методик, створення умов для саморозвитку молоді, свідомого визначення нею своїх можливостей і життєвих цінностей, а також попередження негативних явищ у суспільстві. Превентивний підхід розвивається в цілісній моделі з передовим надбанням європейського та вітчизняного досвіду – як єдиній моделі захисту прав людини на здоров'я і соціальний розвиток. Тому одним із важливих сучасних напрямів розвитку професійно-педагогічної підготовки студентів є оновлення на демократичній та гуманістичній основі її пріоритетів, мети, змісту, форм і методів формування готовності майбутнього соціального працівника до швидких соціальних та освітніх змін у суспільстві. Реалізація цих завдань багато в чому залежить від здатності майбутніх соціальних працівників використовувати технології професійної підготовки до превентивної діяльності, і, в першу чергу, - особистісно-орієнтовані.

Готовність до превентивної діяльності дає можливість молодому фахівцеві соціальної сфери професійно адаптуватися в умовах сучасного життя, успішно розв'язувати складні професійні завдання, свідомо аналізувати й корегувати результати своєї діяльності. Тому готовність майбутнього соціального працівника до превентивної діяльності є важливою передумовою досягнення високого рівня його професіоналізму.

Превентивна проблематика за останні часи ввійшла до кола наукових інтересів багатьох дослідників, серед яких можна назвати С. Беличеву, Л. Кондрашову, В. Оржеховську, О. Пилипенку, Л. Родняк, В. Ролінського, О. Тютюнник, Т. Федорченко та ін.

Проблеми професійної підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників знайшли своє відображення в роботах багатьох дослідників (С. Архипової, О. Безпалько, В. Бочарової, І. Зверевої, А. Капської, О. Карпенко, Г. Лактіонової, С. Литвиненко, Г. Локарева, Л. Міщик, В. Поліщук, В. Сластьоніна, С. Харченка та ін.).

Сучасні дослідження теоретичних та методологічних засад професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери здійснені І. Зверевою, А. Капською, Г. Лактіоною, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко, висвітлення формування професійно важливих якостей у процесі підготовки майбутніх спеціалістів розглянуто Є. Максимовою, О. Олексюк, Г. Первушиною, Ю. Тодорцевою, формування в майбутніх фахівців різноманітних видів культури визначено В. Гриньовою, І. Зверевою, Г. Лактіоною, М. Подберезьким, проблемам професійного мислення, готовності до виконання професійної діяльності приділили увагу Л. Бондарев, Є. Клімова, А. Линенко, І. Мунтян, Г. Нагорна, Т. Осипова, Л. Римар, С. Щербина та ін.

Разом з тим спостерігаємо дефіцит вітчизняних досліджень, присвячених розробці теоретичних основ й удосконаленню практики формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

У результаті аналізу теорії та практики вищої соціально-педагогічної освіти були констатовані *протиріччя* між: зобов'язанням української держави перед світовим співтовариством щодо вирішення превентивних проблем у суспільстві згідно зі світовими стандартами та сучасним станом соціальної діяльності, потребою врахування превентивного аспекту та впровадження превентивних підходів у зміст та організацію соціальної роботи з різними групами населення, що дозволить диференційовано підходити до вирішення проблем,

зумовлених відмінностями соціального становища клієнтів та відсутністю відповідної підготовки спеціалістів соціальної сфери, які здійснюють цю діяльність.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична й практична розробленість, виявлені протиріччя зумовили вибір теми дослідження „**Формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників у вищому навчальному закладі**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертації входить до плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка як складова частина комплексної наукової теми „Теоретико-методичні основи змісту та технології навчання студентів соціальної роботи” (державний реєстраційний номер 0101U001373). Тему дисертації затверджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 8 від 25 жовтня 2005 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування готовності до превентивної діяльності в майбутніх соціальних працівників.

Предмет дослідження – педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка педагогічних умов, що забезпечують формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що ефективність формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників може бути досягнута, якщо спиратиметься на такі педагогічні умови:

- збагачення змісту професійно-практичної підготовки майбутніх соціальних працівників положеннями й пріоритетними напрямками превентивної діяльності;

- використання особистісно-орієнтованих технологій професійної підготовки до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників;

- формування професійно значущих якостей майбутніх соціальних працівників, що сприяють готовності до превентивної діяльності.

Відповідно до мети й гіпотези були визначені такі **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу науково-педагогічної літератури виявити

ступінь розробленості проблеми готовності майбутнього соціального працівника до превентивної діяльності.

2. Визначити сутність і зміст готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

3. Провести педагогічну діагностику стану сформованості готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

4. Розробити й обґрунтувати педагогічні умови, що забезпечують формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників, запровадити їх у процес підготовки через організацію експериментального навчання.

5. Здійснити аналіз і виявити ступінь ефективності розроблених педагогічних умов формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Методологічну основу дослідження становлять загальні положення теорії пізнання з урахуванням її основних методологічних принципів (об'єктивності, системності, єдності теорії і практики) та підходи (особистісний, діяльнісний, компетентнісний, контекстний, праксеологічний). Методологічними орієнтирами в нашому дослідженні є впровадження особистісного, компетентнісного і діяльнісного підходу в сучасну освіту, а також взаємозв'язок і взаємозалежність теоретичної та практичної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Для досягнення мети і реалізації завдань дисертації було використано комплекс **методів дослідження**: аналіз наукової літератури з метою встановлення стану розробленості досліджуваної проблеми, розкриття основних дефініцій і визначення категоріально-понятійного апарату дослідження; синтез, узагальнення, систематизація для теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників; *емпіричні*: діагностичні (анкетування, бесіда, інтерв'ювання; тестування, рейтинг; вивчення продуктів навчально-пізнавальної діяльності студентів), *обсерваційні* (пряме й опосередковане педагогічне спостереження, рефлексія власної професійної діяльності) з метою визначення рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності; педагогічний експеримент з метою визначення ефективності розроблених педагогічних умов; *статистичні* методи для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами й процесами.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше* визначено, теоретично обгрунтовано й експериментально апробовано педагогічні умови формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників: збагачення змісту професійно-практичної підготовки положеннями та пріоритетними напрямками превентивної освіти, створення особистісно-орієнтованого навчального середовища, заснованого на розробці та впровадженні в навчальний процес особистісно-орієнтованих технологій професійної підготовки до превентивної діяльності; орієнтації навчання на формування соціального інтелекту, комунікативності, толерантності й психологічної стійкості як домінантних професійно значущих якостей вищезазначених спеціалістів; *удосконалено* інноваційні форми і методи формування готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності; *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про сутність та особливості превентивної роботи з різними групами клієнтів; визначення понять „превентивна діяльність”, „готовність до превентивної діяльності”, „особистісно-орієнтовані технології превентивної діяльності”; обгрунтування професійно значущих якостей, що сприяють формуванню готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення превентивної діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в розробці і впровадженні в навчальний процес курсу „Превентивна педагогіка” та відповідного навчально-методичного забезпечення, що максимально враховує сучасні знання з превентивної проблематики, інтерактивних форм і методів, методики організації особистісно-орієнтованого навчання. Результати дослідження можуть бути використані в процесі загальнопедагогічної і спеціальної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників у ВНЗ, на курсах підвищення кваліфікації спеціалістів соціальної сфери, в практичній діяльності системи соціальних служб у напрямку просування ідеї превентивної діяльності в соціальній роботі.

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Миколаївського політехнічного інституту (акт про впровадження від 09.01.2012 р), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка про впровадження від 25.06.2010 р. № 08/818), Державного закладу „Луганський національний університет імені Т. Шевченка” (довідка про впровадження від 03.04.2012 р. № 01 / 1526).

Апробація результатів дослідження здійснювалась під час обговорення на науково-практичних конференціях різного рівня:

міжнародних – „Проблеми залучення молоді до процесу прийняття рішень на місцевому і регіональному рівнях” (Київ, 2005 р.), „Технології педагогічної освіти: теорія, досвід, перспективи розвитку в умовах Болонського процесу” (Миколаїв, 2006 р.), „Модернізація педагогічної освіти в контексті загальноцивілізаційних змін” (Миколаїв, 2007 р.), Третій Міжнародний конгрес „Українська освіта у світовому часопросторі” (Київ, 2009 р.); *всеукраїнських* – конкурс студентських наукових робіт (Переяслав-Хмельницький, 2011-2012 рр.); *міжвузівських* – „Науковий потенціал вищої школи” (Миколаїв, 2005 р.); „Могилянські читання” (МФ НаУКМА, 2006 р); „Університет як центр організації освітньо-виховного середовища у регіоні” (Миколаїв, 2010 р.); „Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний” (Миколаїв, 2010 р.), „Формування ринкової економіки: Проблеми економіки праці, соціально-трудових відносин та соціального захисту населення” (Луганськ, 2011 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 15 наукових праць, з яких 8 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 6 – додаткових, а також один навчально-методичний посібник.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (214 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 248 сторінок (основна частина складає 177 сторінок). Робота містить 16 таблиць, 8 рисунків і 11 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання, методологічну й теоретичну основу, методи дослідження, висвітлено наукову новизну й практичне значення роботи, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дисертаційної роботи.

У першому розділі „Теоретико-методологічні засади формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників” здійснено аналіз сучасного стану дослідженості проблеми готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників у теорії й практиці вищої школи, розкрито сутність і зміст готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників, проведено аналіз наявного рівня готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності.

Під час аналізу наукової літератури з проблеми готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності визначено основні теоретичні підходи та їх технологічні втілення, що застосовуються в практиці професійної соціально-педагогічної підготовки (особистісний, діяльнісний, контекстний, компетентнісний, праксеологічний); виявлено фонд навчально-методичного забезпечення готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників (соціологічна, психологічна, педагогічна, соціально-педагогічна, правова література). Найбільш близькими до предмета дисертації виявилися прикладні дослідження проблем психолого-педагогічної підготовки фахівців до превентивної діяльності (учителів і співробітників правоохоронних органів). Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив констатувати відсутність вітчизняних досліджень проблем формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників, виконаних на дисертаційному рівні.

Аналіз сутності, значення й основних характеристик превентивної діяльності в понятійно-категоріальному полі різних наук дозволив розглядати превентивну діяльність: з погляду права – як загальне попередження, запобігання, пом'якшення, упередження негативних дій і поведінки, а також допомога і підтримка в складних ситуаціях; психології – у якості системи розвитку особистості, з погляду педагогіки – як творчий трансформований підхід до виховання.

Соціальна педагогіка визначає превентивну діяльність як складову будь-якої соціально-педагогічної дії, оскільки істотно підсилює позитивний потенціал суб'єктів взаємодії (В. Оржеховська).

Аналіз спеціальної соціально-педагогічної літератури (роботи І. Козубовської, Л. Кондрашової, С. Омельченко, В. Оржеховської, А. Сманцер, Т. Федорченко та ін.) дозволив визначити авторську трактовку **превентивної діяльності** майбутніх соціальних працівників як процес, що забезпечує теоретичну і практичну реалізацію заходів превентивного характеру, спрямованих на попередження, подолання відхилень у поведінці різних груп клієнтів соціальної роботи і запобігання розвитку різних форм їх асоціальної, аморальної поведінки. Погоджуємося з дослідниками в розумінні структури превентивної діяльності як сукупності трьох типів: первинної, вторинної і третинної профілактики.

Специфіка нашого дослідження, а саме звернення до феномену готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників, потребувала уточнення змісту цього поняття і його

структури. Ми визначили **готовність до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників** як найвищий рівень професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, що передбачає оволодіння студентами системою соціально-педагогічних знань, умінь, навичок, їх активну громадянську позицію, здатність вирішувати творчі завдання превентивного спрямування, прогнозувати і моделювати ситуації попередження негативної соціалізації, наявність гнучкого професійного мислення і високого рівня правової культури.

У результаті вивчення літературних джерел науково-теоретичного, практичного, навчально-методичного спрямування, ознайомлення з нормативно-правовою базою з метою впорядкування наукового матеріалу для складання інформаційної основи навчання майбутніх фахівців, ми представили готовність майбутнього соціального працівника як єдність трьох складових компонентів:

1) психологічного (відповідальний за орієнтацію майбутнього соціального працівника у професійній діяльності, зокрема й превентивній - формування мотивів, потреб, позитивного ставлення; забезпечення передумов для функціонування інших структурних компонентів готовності соціального працівника до превентивної діяльності);

2) змістового (система особисто набутих студентом ВНЗ знань різних аспектів превентивної діяльності, самоорганізації і самовдосконалення в майбутній професійній діяльності на основі опанованих знань, понять: „превенція освіти”, „превентивна діяльність”, „особистісно-орієнтовані технології превентивної діяльності”);

3) операційного (набуття соціальним працівником здатності до взаємодії з різними категоріями населення, засновану на актуалізації превентивних, соціальних і педагогічних знань і навичок, творчому використанні превентивного інструментарію в роботі з населенням).

Виявлення результативності процесу формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників виявлялась за допомогою визначених критеріїв, показників та рівнів готовності студентів до зазначеного напрямку діяльності. За *ціле-мотиваційним критерієм* визначалась сукупність мотивів, адекватних меті і завданням превентивної діяльності. *Когнітивний критерій* відображав систему знань, умінь і навичок, необхідних для превентивної діяльності. *Особистісний критерій* характеризувався сукупністю можливих для превентивної діяльності особистісних якостей,

пов'язаних зі ставленням до предмета діяльності, її процесу, інших учасників, самого себе.

Відповідно до визначених критеріїв встановлено рівні готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності (елементарний, достатній, високий).

Педагогічна діагностика реального рівня готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності, проведена за трьома розробленими критеріями, засвідчила: по-перше, відсутність суттєвих розбіжностей між рівнями сформованості знань, умінь, професійно важливих якостей студентів експериментальної та контрольної груп; по-друге, низький (тобто елементарний) за всіма показниками рівень підготовки переважної більшості студентів і контрольної (74,1%), й експериментальної груп (75,1% відповідно). Зроблені нами в результаті теоретико-методичного аналізу досліджуваної проблеми висновки стали головними орієнтирами в розробці комплексу педагогічних умов формування готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності.

У другому розділі „**Обґрунтування педагогічних умов формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників**” теоретично та змістовно обґрунтовано педагогічні умови формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників, розкрито логіку їх впровадження в навчальний процес, проведено аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

В основу розробки педагогічних умов покладено концептуальні ідеї щодо: 1) потреби якісних змін у змісті професійної підготовки студентів, пов'язаних із системним поширенням теоретичного превентивного знання; 2) особливостей підготовки майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності на підставі особистісного підходу; 3) використання особистісно-орієнтованих технологій професійної підготовки до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників; 4) впровадження принципів превентивної освіти до аналізу практики соціальної діяльності майбутніх фахівців; 5) особливого значення етапу формування професійно важливих особистісних якостей, що сприяють готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності та високому рівню їх професійної підготовки.

Першу педагогічну умову формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників було сформульовано як необхідність збагачення змісту професійно-практичної підготовки майбутніх соціальних працівників

положеннями й пріоритетними напрямками превентивної діяльності. У структурі змісту формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників виокремлено два складники – *інформаційний* (чотири блоки професійних знань: знання, що визначають превентивну педагогіку як спеціальну виховну діяльність; знання про превентивні аспекти в поглядах і теоріях соціальних відхилень; третій блок знань у системі фахової підготовки майбутніх соціальних працівників розглядає проблеми превентивної освіти і виховання в зарубіжних країнах; в останньому, четвертому, блоці знань – превентивна діяльність у соціальній роботі, зосередженні питання фахової підготовки майбутніх соціальних працівників) і *операційно-дійовий* (три блоки умінь, які відповідають превентивній діяльності: аналітичні, прогностичні, проєктивні).

Друга педагогічна умова формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників визначена як використання особистісно-орієнтованих технологій професійної підготовки до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників. Застосування зазначених технологій оптимізує процес засвоєння превентивних знань майбутніми фахівцями й формує вміння і навички профілактичної діяльності з різними групами клієнтів соціальної роботи; створює умови для загально професійного розвитку майбутнього спеціаліста, розвитку креативного мислення, вироблення індивідуального стилю діяльності, мотивації до профілактичної діяльності.

Третьою педагогічною умовою було визначено забезпечення спрямованості професійної підготовки соціальних працівників для здійснення превентивної діяльності на формування й розвиток таких професійно важливих для цього напрямку діяльності якостей, як соціальний інтелект, толерантність, психологічна стійкість і комунікативність. Під професійно важливими якостями соціального працівника, необхідними для здійснення превентивної діяльності, ми *розуміємо* особистісні якості, що сприяють успішному оволодінню превентивною діяльністю й позитивно впливають на її результативність

Соціальний інтелект у формуванні готовності до превентивної діяльності майбутнього соціального працівника визначає рівень адекватності, успішності соціальної взаємодії, здатність застосовувати соціальні знання у вирішенні проблемних завдань. *Комунікативність* майбутніх соціальних працівників визначається нами як здатність адекватно відображати особистісні й індивідуальні особливості оточуючих людей. *Толерантність* у процесі нашого дослідження

розуміємо в контексті таких понять, як попередження, сприйняття, розуміння, визнання, що передбачає здатність бачити світ одночасно з двох точок зору: власної й іншої, це необхідна якість соціального працівника у вирішенні будь-яких фахових завдань у превентивній діяльності. *Психологічна стійкість* як професійно важлива якість забезпечує здатність фахівця успішно, продуктивно й стабільно діяти в емоційно складних, напружених умовах роботи з різними групами клієнтів соціальної роботи.

За логікою дослідження три педагогічні умови було одночасно впроваджено в навчально-виховний процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Перша педагогічна умова впроваджувалася двома шляхами: 1) насичення, збагачення змісту дисциплін, традиційно задіяних у підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з різними групами клієнтів, а також, встановлення міжпредметних зв'язків, посилення спрямованості дисциплін на забезпечення формування готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності; 2) розроблення і впровадження в навчальний процес курсу „Превентивна педагогіка”, в якому цілком відображено кожен із запропонованих нами блоків знань превентивної діяльності та їх опанування під час професійної підготовки соціального працівника. За нашим задумом, курс „Превентивна педагогіка” покликаний доцільно об'єднувати й координувати практичну й теоретичну складові частини формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників та забезпечувати реальне залучення майбутніх фахівців до професійної діяльності протягом наступної виробничої практики.

Втілення другої педагогічної умови здійснювалося в напрямку впровадження особистісно-орієнтованих технологій професійної підготовки в процесі формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників. Поряд з традиційними формами і методами університетської освіти, виходячи зі специфіки нашого дослідження, ми використали інноваційні технології, які, на наш погляд, відповідають превентивній діяльності майбутніх соціальних працівників (тренінгові, ігрові, технології проблемного й контекстного навчання).

Під час впровадження третьої педагогічної умови, яка нами визначається як формування й розвиток професійно важливих для здійснення превентивної діяльності якостей, акцентуємо увагу на тісному взаємозв'язку всіх трьох педагогічних умов готовності як сутнісно, так і процесуально. Реалізація цієї умови в практиці

університетської підготовки майбутніх соціальних працівників тривала через актуалізацію можливостей кожного компонента системи професійної підготовки (мета, зміст, форми, методи) для досягнення оптимального розвитку професійно важливих якостей майбутніх соціальних працівників.

Кожна з розроблених нами педагогічних умов запроваджувалася в навчальний процес ВНЗ шляхом реалізації відповідного змісту і технологій навчання, що відповідають зазначеній меті навчання.

На основі аналізу, порівняння та зіставлення даних, отриманих у ході діагностики рівня готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності до та після організації експериментального навчання, зроблено висновки про наявність в експериментальній групі позитивної динаміки за всіма показниками визначених критеріїв (Таб.1).

Зіставлення загальних оцінок рівня сформованості готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників (у %)

Рівень	Констатувальний етап		Формувальний етап	
	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>
Високий	6,09	6,2	11,00	21,00
Достатній	19,7	18,7	36,00	51,00
Елементарний	74,1	75,1	51,2	28,9

Якщо на констатувальному етапі експерименту під час діагностики між двома групами студентів не було виявлено значущих розбіжностей щодо розподілу за рівнями сформованості готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників (у більшості студентів обох груп було зафіксовано елементарний рівень підготовки), то наприкінці формувального етапу ситуація докорінно змінилася.

Рівень підготовки більшості студентів ЕГ отримав оцінку як достатній (51 %). На елементарному рівні залишилося тільки 28 % студентів. Інші ж, майже чверть (21 %), дісталися найвищого – оптимального рівня готовності. У студентів КГ, які навчалися за традиційної схемою, зміни в розподілі за рівнями не виявилися значущими. Наведені дані свідчать про позитивні результати роботи, проведеної під час формувального експерименту з формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

У такий спосіб, надані докази, базовані на матеріалі здобутих емпіричних даних та їх аналізі за трьома означеними критеріями, слугують достатньою підставою для підтвердження ефективності упроваджених педагогічних умов готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників та підтверджують висунуту на початку дослідної роботи гіпотезу.

Усі отримані під час дослідно-експериментальної роботи статистичні дані для визначення достовірності розбіжностей були обраховані за допомогою методики В. Бобрової і Н. Кузьміна, в основу якої покладено принцип матричної обробки результатів і шкала Лайкерта - визначення коефіцієнта готовності до діяльності. Аналіз результатів проведеного дослідження є переконливою підставою вважати завдання дослідження виконаними, а мету – досягнутою.

Результати дослідження дозволили дійти таких **висновків**:

1. У дисертації наведено теоретичне узагальнення і практичне розв'язання наукової проблеми формування готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності, що виявлено в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які забезпечують ефективність цього процесу.

2. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив констатувати, що поряд із зростанням наукового інтересу до проблеми готовності майбутніх фахівців загалом відсутні спеціальні дослідження з психолого-педагогічного обґрунтування проблеми формування готовності майбутніх соціальних працівників до зазначеного напрямку професійної діяльності, виконаних на дисертаційному рівні. Отже, досліджувана проблема залишається теоретично й методично недостатньо розробленою.

3. У дослідженні превентивна діяльність майбутніх соціальних працівників розглянута як процес, що забезпечує теоретичну і практичну реалізацію заходів превентивного характеру, спрямованих на попередження й подолання відхилень у поведінці різних груп клієнтів соціальної роботи і запобігання розвитку різних форм їх асоціальної, аморальної поведінки. Структуру превентивної діяльності розуміємо як сукупність типів первинної, вторинної і третинної профілактики.

4. Визначено поняття готовності до превентивної діяльності майбутнього соціального працівника як найвищий рівень професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, що передбачає оволодіння студентами системою соціально-педагогічних знань, умінь, навичок, їх активну громадянську позицію, здатність вирішувати

творчі завдання превентивного спрямування, прогнозувати й моделювати ситуації попередження негативної соціалізації, наявність гнучкого професійного мислення і високого рівня правової культури. Відповідно до визначеного поняття готовність майбутнього соціального працівника розглядаємо як єдність трьох складових компонентів: 1) психологічного, 2) змістового, 3) операційного.

5. Проведення констатувального етапу експерименту дозволило виділити критерії (ціле-мотиваційний, когнітивний, особистісний), показники та рівні (елементарний, достатній та високий) готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності. У результаті первинної діагностики серед студентів контрольної та експериментальної груп виявлено нижчий за середні показники рівень готовності до превентивної діяльності: більшість студентів обох груп опинилися на елементарному рівні.

6. Проведений у дисертації аналіз проблем теорії й практики професійної підготовки соціальних працівників, а також аналіз сутнісних особливостей превентивної діяльності майбутніх фахівців, дозволив визначити та розробити педагогічні умови формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників: 1) збагачення змісту професійно-практичної підготовки майбутніх соціальних працівників положеннями і пріоритетними напрямками превентивної діяльності; 2) використання особистісно-орієнтованих технологій професійної підготовки до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників; 3) формування професійно важливих якостей майбутніх соціальних працівників, що сприяють готовності до превентивної діяльності.

7. Упровадження педагогічних умов у процес формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників здійснювалося одночасно. Перша педагогічна умова впроваджувалася двома шляхами: 1) збагачення змісту дисциплін, традиційно задіяних у підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з різними групами клієнтів, а також, встановлення міжпредметних зв'язків, посилення спрямованості дисциплін на забезпечення формування готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності; 2) розроблення і впровадження в навчальний процес курсу „Превентивна педагогіка”, в якому цілком відобразився кожен із запропонованих нами блоків знань превентивної діяльності, та їх опанування під час професійної підготовки соціального працівника. Реалізація другої педагогічної умови була пов'язана із впровадженням особистісно-орієнтованих технологій професійної підготовки в процесі формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Втілення третьої педагогічної умови було спрямовано на формування й розвиток професійно важливих для здійснення превентивної діяльності якостей: соціальний інтелект, комунікативність, толерантність, психологічна стійкість.

8. Аналіз результатів формування готовності до превентивної діяльності, проведений на заключному етапі дослідно-експериментальної роботи, виявив позитивну динаміку змін у студентів експериментальної групи й засвідчив суттєві переваги показників сформованості високого рівня підготовки над аналогічними показниками в студентів контрольної групи, що дозволило дійти висновку про ефективність запроваджених педагогічних умов формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Розглянуті в дисертації положення не вичерпують усіх аспектів обговорюваної проблеми. У подальшому необхідно зосередити увагу на розробленні питань удосконалення готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників, поглибленої професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з різними групами клієнтів, розбудови оперативної системи перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців соціально-педагогічної сфери, які здійснюють безпосередню превентивну діяльність на практиці.

Основні положення дисертації висвітлено в таких роботах автора:

1. Сургова С. Ю. Формування у студентської молоді готовності до превентивної діяльності: навч.-метод. посібник / С. Ю. Сургова, Т. Є. Федорченко. – Черкаси, 2010. – 291 с.

2. Сургова С. Ю. Модель підготовки вчителя історії з урахуванням специфіки дисциплін педагогічного циклу / А. В. Білюк, С. Ю. Сургова // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Миколаїв: вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2003. – Т. 28. – С. 68–71.

3. Сургова С. Ю. Розвиток особистісних якостей студентів інженерних спеціальностей в процесі професійної підготовки / С. Ю. Сургова // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Миколаїв: вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – Т. 46. – С. 84–89.

4. Сургова С. Ю. Особливості професійної підготовки фахівців технічних спеціальностей вищих навчальних закладів / С. Ю. Сургова // Технології педагогічної освіти: теорія, досвід, перспективи розвитку в умовах Болонського процесу: зб. наук. пр. / МДУ ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв: вид-во Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського, 2006. – Вип. 12. Т. 1. – С. 236–243.

5. Сургова С. Ю. Використання інтерактивних технологій в процесі формування готовності до превентивної діяльності студентів політехнічного інституту / С. Ю. Сургова // Модернізація педагогічної

освіти в контексті загальноцивілізаційних змін : зб. наук. пр. / МДУ ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : вид-во Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського, 2007. – Вип. 15. Т. 1. – С. 211–218.

6. Сургова С. Ю. Превентивний підхід в системі фахової підготовки технічних спеціалістів Політехнічного інституту / С. Ю. Сургова // Модернізація педагогічної освіти: світові контексти : зб. наук. пр. / МДУ ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : вид-во Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського, 2007. – Вип. 16. Т. 1. – С. 204–211.

7. Сургова С. Ю. Формування готовності до превентивної діяльності студентів політехнічного інституту як соціально-педагогічна проблема / С. Ю. Сургова // Наукові праці : наук.-метод. журнал. – Миколаїв : вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010. – Т. 123. – С. 29–34.

8. Сургова С. Ю. Формування готовності до превентивної діяльності в різних формах студентського самоврядування / С. Ю. Сургова // Сучасна педагогічна освіта у полікультурному просторі : зб. наук. пр. / МДУ ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : вид-во Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського, 2010. – Вип. 1.29. – С. 143–151.

9. Сургова С. Ю. Підвищення рівня соціальної активності шляхом розвитку студентського самоврядування / С. Ю. Сургова, І. В. Манькусь // Науковий журнал. – Херсон : вид-во ХДМІ, 2011. – № 1 (4). – С. 93–101.

10. Сургова С. Ю. Історичні аспекти розвитку превентивної педагогіки в системі підготовки вчителя історії / С. Ю. Сургова // Кроки вітчизняної освіти на шляху Болонського процесу : [матеріали Магістрантських читань]. – Миколаїв, 2004. – С. 94–97.

11. Сургова С. Ю. Використання спецкурсу превентивна педагогіка в системі підготовки фахівця з соціальної роботи / С. Ю. Сургова // Проблеми підготовки фахівців : [матеріали 1 Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 33–35.

12. Сургова С. Ю. Применение модульной технологии при подготовке специалиста социальной работы / С. Ю. Сургова // Науковий потенціал вищої школи : [матеріали міжвуз. наук.-практ. конф.]. – Миколаїв, 2005. – С. 132–137.

13. Сургова С. Ю. Особливості професійної підготовки фахівців технічного вузу до процесу прийняття рішень на місцевому рівні / С. Ю. Сургова // Проблеми залучення молоді до процесу прийняття рішень на місцевому і регіональному рівнях : [матеріали міжнар. наук.-практ. конф.]. – К., 2005. – С. 288–294.

14. Сургова С. Ю. Використання інноваційних педагогічних технологій в процесі формування готовності до превентивної діяльності студентів політехнічного ВНЗ. / С. Ю. Сургова / зб. матеріалів міжвуз. наук.-практ. конф. “Науковий потенціал вищої школи” – Миколаїв : МПІ, 2007. – С. 222–230.

15. Сургова С. Ю. Формування управлінських якостей студентів / С. Ю. Сургова // Проблеми економіки праці, соціально-трудових відносин та соціального захисту населення : зб. наук. пр. – Луганськ : Державна установа НДІ соціально-трудових відносин, 2011 –С. 269–273.

Сургова С.Ю. Формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників у Вищому навчальному закладі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05. – соціальна педагогіка. Державний вищий навчальний заклад „Донбаський державний педагогічний університет”, Слов'янськ, 2012 р.

Дисертаційну роботу присвячено вивченню проблеми формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників у ВНЗ.

Проведено аналіз теорії й практики професійної підготовки соціальних працівників, особливостей превентивної діяльності майбутніх фахівців. У дослідженні вперше розроблено, науково обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників. Визначено мету підготовки й становлення особистості студента як суб'єкта професійної соціально-педагогічної діяльності, який усвідомлює та приймає превентивну місію в роботі з різними групами клієнтів. Модернізовано зміст підготовки відповідно до визначеної мети. Удосконалено технологічне забезпечення процесу готовності до превентивної діяльності через застосування особистісно-орієнтованих технологій навчання, які базуються на принципах превентивної діяльності. Забезпечено спрямованість професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на формування й розвиток у студентів соціального інтелекту, толерантності та психологічної стійкості.

Ключові слова: превентивна діяльність, готовність до превентивної діяльності, превентивна педагогіка, педагогічні умови формування готовності до превентивної діяльності, особистісно-орієнтовані технології, професійно важливі якості.

Сургова С. Ю. Формирование готовности к превентивной деятельности будущих социальных работников в высшем учебном заведении. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Государственное высшее учебное заведение „Донбасский государственный педагогический университет”, Славянск, 2012.

Диссертационная работа посвящена изучению проблемы

формирования готовности будущих социальных работников к превентивной деятельности. В исследовании готовность к превентивной деятельности рассмотрена как высший уровень профессиональной компетентности будущих социальных работников, что предусматривает владение студентами системой социально-педагогических знаний, умений, навыков, их активную гражданскую позицию, способность решать творческие задания превентивной направленности, прогнозировать и моделировать ситуации предупреждения негативной социализации, присутствие гибкого профессионального мышления и высокого уровня правовой культуры. Готовность к превентивной деятельности будущего социального работника рассматривается как единство 3-х взаимосвязанных между собой компонентов: психологического, содержательного и операционного. В ходе констатирующего этапа эксперимента выделены критерии (целомотивационный, когнитивный, личностный), показатели и уровни (элементарный, достаточный, высокий) готовности будущих социальных работников к превентивной деятельности.

В результате анализа проблем теории и практики профессиональной подготовки социальных работников, особенностей превентивной деятельности, разработаны и научно обоснованы педагогические условия готовности будущих социальных работников к превентивной деятельности: 1) обогащения содержания профессионально-практической подготовки будущих социальных работников положениями и приоритетными направлениями превентивной деятельности; 2) использования личностно-ориентированных технологий профессиональной подготовки к превентивной деятельности будущих социальных работников; 3) формирования профессионально важных качеств будущих социальных работников отвечающим специфике превентивной деятельности.

Первое педагогическое условие внедрялось двумя путями: 1) обогащения содержания дисциплин, традиционно задействованных в подготовке будущих социальных работников; 2) разработка и внедрения в учебный процесс курса „Превентивная педагогика”. Реализация второго педагогического условия была связана с применением в процессе личностно-ориентированных технологий профессиональной подготовки к превентивной деятельности будущих социальных работников. Для этого было применено, четыре на наш взгляд, эффективные в процессе формирования готовности к превентивной деятельности технологии (тренинговые, игровые, технологии проблемного и контекстного обучения). Внедрение третьего педагогического условия было направлено на формирование и развитие профессионально важных для осуществления превентивной деятельности качеств: социальный интеллект, толерантность, психологическая стойкость. Анализ

результатов диагностики, проведенной после экспериментального обучения, подтвердил эффективность внедренных педагогических условий формирования готовности к превентивной деятельности будущих социальных работников.

Ключевые слова: превентивная деятельность, готовность к превентивной деятельности, превентивная педагогика, педагогические условия формирования готовности к превентивной деятельности, личностно ориентированные технологии обучения, профессионально важные качества.

Surgova S.Y. Shaping of readiness for preventive activity of social personnel to be at higher school. - Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical science on the speciality 13.00.05-social pedagogic. – State University „Donbass State Pedagogical University”, Slavyansk, 2012.

The dissertation examines socio-pedagogical aspects of the problem of shaping the readiness for preventive activity during social personnel training at higher school. The place, role, social importance, content, structure and functions of the readiness are defined on basis of analysis of actual conceptions and approaches. Pedagogical conditions of shaping the readiness for prevent activity; its criteria and levels are substantiated and applied. The essences of the experimental training technique of shaping readiness for preventive activity are observed. The contents of the questionnaires, tests, researches and diagnostic tasks are exposed.

Key words: preventive activity, readiness for preventive activity, preventive pedagogy, social passport of modern student, social and pedagogical conditions of forming the readiness for preventive activity.

Підписано до друку 06.11.2012. Формат 60×84/16.
Обл. вид. арк. 0,8. Тираж 100 прим. Зам. № 379.

Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування,
54025, м. Миколаїв, просп. Героїв Сталінграда, 9

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2506 від 25.05.2006 р.